

*Др Душан Ж. Николић, редовни професор
Универзитета у Новом Саду
Правни факултет у Новом Саду
D.Nikolic@pf.uns.ac.rs*

УТИЦАЈ НЕГАТИВНИХ КАМАТНИХ СТОПА НА РАД ЗАДУЖБИНА И ФОНДАЦИЈА¹

Сажетак: *Негативна каматна стопа постоји када је дејоненџ дужан да на основу уговора о новчаном дејозицији плати дејозицијару (банци) накнаду за чување новца. У литератури се указује на чињеницу да је правна регулатива у већини земаља заснована на претпоставци да каматне стопе не могу бити негативне и да се суочавамо са феноменом о ком мало знамо. Увођење негативних каматних стопа би могло да угрози функционисање, па чак и сам постојанак појединих задужбина и фондација. Тиме би посебно биле постојене осетљиве друштвене групе.*

Законом о задужбинама и фондацијама Републике Србије је прописано да се имовина задужбине не сме смањити испод најмање вредности основне имовине од 30.000 евра у динарској пројектованој вредности према курсу Народне банке Србије на дан оснивања. Осим тога, предвиђено је и да оснивач може у оснивачком акту одредити најмању вредност до које се основна имовина задужбине може смањити, а која, при том, не сме бити мања од најмање вредности основне имовине утврђене Законом.

У Србији би негативне каматне стопе најпре могле оштежити, а временом и онемогућити, осиваривање циљева задужбина и фондација које за обављање делатности могу корисити само приходе од камата, а не и средства која чине основну и другу имовину чија је вредност већа од законског минимума. Неке задужбине би могле чак и престати да постоје услед умањења основне имовине која се састоји искључиво у новцу дејонованом у банкама.

У раду је указано на потребу да се преиспитају важећа нормативна решења и да се блаовремено зайочне трансформација појединих правних институција, при чему би требало водити рачуна о њиховој системској и

¹ Рад је заснован на резултатима истраживања вршеним у оквиру научно-истраживачког пројекта *Теоријски и практични проблеми стварања и примене права (ЕУ и Србија)*, чији је носилац Правни факултет Универзитета у Новом Саду.

социјалној функцији, као и о појреби да се у усјосјаве одговарајући корективни механизми ради зашјијије инјереса слабије сјране у грађанско-јравним односима.

Кључне речи: негатаивне камајне сйоје, задужбине, фондације, осе-шљиве друшјивене јрује

1. Интеракција права и економије

Од начина на који су уређени односи у друштву, врло често зависе кретања у економији, и обратно. На економску стабилност и развој друштвене заједнице у значајној мери утичу, или могу утицати, идејне и идеолошке основе правне регулативе, правна политика и ефективност правног система.

Протеклих деценија је право развијано у духу неолиберализма. Интензивно је рађено на дерегулацији друштвених односа и на деетатизацији регулативе, уз настојање да се што већи број друштвених односа препусти друштвеној саморегулацији. Доминантна теза је била да треба пустити да ствари иду својим током и да ће слободно, отворено тржиште само по себи обезбедити стабилност и перманентни развој друштва. Међутим, испоставило се да је такав модел дугорочно неодржив. Када је 2008. године почела велика светска финансијска, а потом и економска криза, инцирана распадом система хипотекарног кредитирања у САД, у свету је почео да јача државни интервенционизам. Многе државе су почеле да улажу огромна финансијска средства у (до тада доминантно приватни) банкарски сектор и да доносе рестриктивне прописе у многим областима друштвеног живота.²

Из описаних догађаја се могу извући одређене поуке. Пре свега, јасно је да се дугорочна стабилност и одрживост друштва не могу обезбедити искључиво путем друштвене саморегулиције и тржишних механизма и да је у многим секторима неопходна прецизна државна правна регулатива.³ У одсуству регула које одређују органи државне власти долази, или може доћи, до неконтролисане прерасподеле добара, до драстичног раслојавања становништва и нестајања средње класе, која је неопходна за дугорочну стабилност друштвене заједнице. Велики дисбаланс у економској сфери у периоду нарастања и кулминације кризе, попут ове у којој се човечанство налази, ствара потребу за опсежнијим и снажнијим државним интервенционизмом. Другим речима, у таквим околностима се мора ојачати правна

² Опширније: Душан Николић, „Нове тенденције у развоју европског приватног права“, у: *Право Републике Србије и јраво Евројске уније – Сјање и јерсјектјиве*, Правни факултет Универзитета у Нишу, 2009, 1 и др.

³ Опширније: Dušan Nikolić, „Civilno društvo i civilno pravo“, у: *Liber Amicorum Nikola Gavella – Граданско право и развоју*, (ur. Igor Gliha et al.), Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 2009, 51 и др.

регулатива, да би се заштитили егзистенцијални интереси већине становништва, а нарочито угрожених и осетљивих друштвених група. *Summa summarum*, очигледно је да слабљење правне регулативе изазива негативне промене у економској сфери, а да оне временом доводе до поновног јачања државног интервенционизма и увећања броја правних правила која одређују органи државне власти. Реч је о цикличним промена које би се могле дугорочно избећи успостављањем одговарајуће равнотеже интереса.

Уравнотежена правна и уравнотежена економска политика су два међусобно условљена фактора која имају посебан значај за стабилност и одрживост друштава и цивилизације у целини. На жалост, савремени свет је далеко од *equilibrium*-а. Јаз између богатих и сиромашних држава је све већи, а унутар већине друштава социјално раслојавање поприма драматичне размере. Такав развој догађаја се може довести у везу и са непостојањем адекватних правних механизма за заштиту интереса угрожених слојева становништва, као и са чињеницом да у многим државама не постоји политичка воља да се право учини праведнијим. У таквим околностима последице могу бити посебно тешке за осетљиве друштвене групе и за непрофитне организације које се њима баве. Тако је нпр. рад, па и сам опстанак, појединих (врста) задужбина и фондација доведен у питање увођењем тзв. негативних каматних стопа (*negative interest rates*).

2. Негативне каматне стопе

Негативна каматна стопа постоји када је депонент дужан да на основу уговора о новчаном депозиту плати депозитару (банци) накнаду за чување новца (*paying to save*). Таквих примера протеклих деценија готово да није било⁴. Банке су пословале тако што су плаћале камату за депоновани новац и наплаћивале знатно више камате корисницима банкарски кредита. Међутим, недавно је под утицајем економске кризе (депресије) дошло до неочекиваних промена.

3. Актуелни трендови

Европска централна банка је 2014. године увела негативну каматну стопу⁵. То се догодило након најдубље дужничке кризе која је захватила еврозону 2012. године и увиђања чињенице да се морају повлачити радикални потези на финансијском тржишту. Циљ је био да се спречи дефлација, подстакне нови инвестициони циклус и смањи изузетно висока стопа незапослености у Унији.

⁴ Каматна стопа није била негативна чак ни у време велике депресије у САД, између два светска рата.

⁵ Вид. <http://www.bloombergtv.com/quicktake/negative-interest-rates> Посећено: 6. децембра 2015.

Негативне каматне стопе су уведене у Швајцарској⁶ и Данској (2012.), а 2015. године, и у Шведској⁷. Процене су да би тај тренд могао да захвати друге европске државе⁸, па чак и друге делове света. О увођењу негативних каматних стопа су 2013. године разговарали и креатори економске политике у САД.

Једно од кључних питања је које су границе раста негативних каматних стопа. Аналитичари сматрају да то зависи од трошкова манипулисања готовим новцем⁹ у које спадају: транспорт готовине, обезбеђење адекватног простора и сефова за чување, сугурносне мере, бројање новца, упошљавање нових службеника и сл.

Мере које су уведене у Швајцарској, Данској и Шведској нису имале за последицу повећано коришћење готовине¹⁰, мада су то неки аналитичари предвиђали. Наиме, чињеница је да се корисницима банкарских услуга више исплати да плаћају накнаде банкама, него да самостално и у сопственој режији организују такве послове. Осим тога, у савременом свету је читав систем финансијског пословања деценијама грађен тако да се многе трансакције једноставно не могу реализовати без учешћа банкарског сектора.

Да би подстакле или очувале описане трендове, поједине државе настоје да смање количину готовог новца у оптицају. У томе предњаче оне у којима је већ присутна негативна каматна стопа, али то чине и неке друге земље. Нпр. у Француској је легално плаћање готовим новцем смањено са 3.000 на 1.000 евра. Отуда се у јавности говори о својеврсном рату против готовине (*War on Cash*).

Имајући у виду све те чињенице, аналитичари очекују даљи раст негативних каматних стопа, односно, још веће трошкове за кориснике банкарских услуга.

4. Индиковани проблеми и последице

У литератури се наводи да уз позитивне ефекте «негативне каматне стопе могу имати неповољне последице по финансијску стабилност, кроз ерозију профитабилности банака, кроз проблеме са финансирањем неких

⁶ Каматна стопа је: -0,75.

⁷ Каматна стопа је: -0,35.

⁸ Са друге стране, постоје процене да ће се у Швајцарској негативна каматна стопа у пословању банака задржати до 2017. године. Вид.: Jan Alsterlind, Hanna Armelius, David Forsman, Björn Jönsson, Anna-Lena Wretman, *How far can the repo rate be cut?*, http://www.riksbank.se/Documents/Rapporter/Ekonomiska_kommentarer/2015/rap_ek_kom_nr11_150929_eng.pdf Посећено 6. децембра 2015.

⁹ *Ibidem.*

¹⁰ *Ibidem.*

финансијских институција које нису банке, и кроз прекомерно преузимање ризика од стране инвеститора, у циљу остварења веће добити.¹¹»

Круг актуелних и могућих последица је несумњиво знатно шири. Увођењем негативних каматних стопа започет је процес новог преливања капитала у банкарски сектор. Терет економске кризе се са државе и банака додатно преноси на грађане и друге недржавне субјекте. Моћни банкарски сектор се нормативно и суштински фаворизује у односу на кориснике услуга. То, у крајњој линији води ка сиромашењу ширих слојева становништва, ка додатном социјалном раслојавању и до раста нестабилности у многим, а нарочитом сиромашнијим друштвима.

5. Осетљиве и угрожене друштвене групе

По логици ствари, негативне каматне стопе, у финансијском смислу, највише погађају припаднике богатијих друштвених слојева: «ко има више, више ће и изгубити.» Депоновани новац им неће доносити велику добит, већ ће стварати додатне расходе. То значи да ће се имовина по том основу додатно умањивати. Међутим, негативне каматне стопе ће утицати и на додатно сиромашење средње класе, која је, као што је већ речено, посебно важна за стабилност друштвених заједница. Парадокс је још већи због чињенице да ће бескућници и други припадници најсиромашнијих слојева друштва можда осетити највеће последице, мада немају депонован новац у банкама. На удару промена у финансијској политици могла би бити и многа лица са посебним потребама. Наиме, због одсуства одговарајућих заштитних механизма у већини правних система биће отежан рад задужбина, фондација и других непрофитних организација које се старају о њиховим интересима, а чији се рад финансира из камата на средства депонована у банкама. У неким случајевима ће бити доведен у питање чак и опстанак таквих правних лица.

6. Рад задужбина и фондација у новим економским условима и старим правним оквирима

Поједини аутори указују на чињеницу да је правна регулатива у већини земаља заснована на претпоставци да каматне стопе не могу бити негативне и да се суочавамо са феноменом о ком мало знамо¹².

¹¹ “Negative Interest Rates in Europe: A Glance at Their Causes and Implications“, у: *Global Economic Prospects*, June 2015, 3. Доступно на: <http://www.worldbank.org/content/dam/Worldbank/GEP/GEP2015b/Global-Economic-Prospects-June-2015-Negative-interest-rates.pdf> Посећено 6. децембра 2015.

¹² Jan Alsterlind et. al, наведено дело.

То посебно важи за законе и друге опште акте којима је уређен рад задужбина, фондација и других, њима сличних организација.

Законом о задужбинама и фондацијама Републике Србије¹³ прописано је да имовину задужбине чине основна и друга имовина¹⁴. Основна имовина задужбине може бити у стварима, правима и новцу.¹⁵ Дакле, довољно је да оснивач издвоји и само одговарајућу своту новца. Најмања вредност основне имовине неопходне за оснивање задужбине износи 30.000 евра у динарској противвредности, по средњем курсу Народне банке Србије на дан оснивања.¹⁶ Задужбине и фондације могу стицати имовину од добровољних прилога, поклона, донација, финансијских субвенција, заоставштина, закупнине, ауторских права, дивиденди и, што је у овом контексту посебно важно, од камата на улоге.¹⁷

Законом је прописано да се основна имовина задужбине не сме смањити испод најмање вредности основне имовине (30.000 евра у динарској противвредности).¹⁸ Осим тога, предвиђено је и да оснивач може у оснивачком акту одредити најмању вредност до које се основна имовина задужбине може смањити, а која, при том, не сме бити мања од најмање вредности основне имовине утврђене Законом.

У Србији би негативне каматне стопе најпре могле отежати, а временом и онемогућити, остваривање циљева задужбина и фондација које за обављање делатности могу користити само приходе од камата, а не и средства која чине основну и другу имовину чија је вредност већа од законског минимума. Неке задужбине би могле чак и престати да постоје услед умањења основне имовине која се састоји искључиво у новцу депонованом у банкама. (Ништа није боља ни позиција задужбина чију основну имовину чине непокретности, јер се вредност некретнина перманентно смањује¹⁹).

Све то још једном указује на чињеницу да су одредбе о минималној основној имовини задужбина с разлогом критиковане још у време припреме Закона²⁰, и да су постојећа нормативна решења дугорочно неodrжива.

¹³ „Сл. гласник РС“, број 88/2010 и 99/2011.

¹⁴ Вид. чл. 44, ст. 1 Закона о задужбинама и фондацијама.

¹⁵ Вид. чл. 12, ст. 1 истог Закона.

¹⁶ Вид. чл. 12, ст. 2 истог Закона. Изузетно у Регистар задужбина и фондација може се уписати и задужбина чија је вредност основне имовине мања, по претходно прибављеном мишљењу министарства надлежног за културу, односно за задужбине које се оснивају на територији Аутономне покрајине Војводине – покрајинског органа надлежног за послове културе, о томе да је основна имовина задужбине довољна за остваривање циљева због којих се оснива. Вид. чл. 12, ст. 3 истог Закона.

¹⁷ Вид. чл. 44, ст. 2 истог Закона.

¹⁸ Вид. чл. 47, ст. 5 истог Закона.

¹⁹ Овој проблематици ће бити посвећен посебан рад.

²⁰ Вид. Dušan Nikolić, „Development of the Property Law in Serbia - Both Autonomous Legal Development and Legal transplantation“, у књизи: *Private Law in Eastern Europe - Auto-*

Није тешко замислити какве би последице могле проистећи по кориснике (бенефицијаре) задужбина и фондација, уколико би каматне стопе на новчане депозите биле негативне. Многе непрофитне организације које делују у јавном интересу више не би могле да задовољавају потребе социјално угрожених категорија становништва, да подржавају школовање младих људи, да обезбеђују средства за научни рад, уметничко стваралаштво талентованих појединаца и др. Са сличним, а можда и већим проблемима би били суочени и поједини корисници приватних, а посебно тзв. породичних задужбина.

7. Породичне задужбине

Породичне задужбине се оснивају у интересу чланова једне или више тачно одређених породица²¹. Оне обезбеђују финансијску сигурност и задовољавање различитих потреба како садашњих, тако и будућих генерација.

Приватне задужбине су карактеристичне за земље германског правног круга. У Француској и неким другим земљама које припадају романском правном кругу, њихово оснивање није допуштено.

Породичне задужбине нису део српске правне традиције, али су 2010. године реципирана (трансплантована) правила о њиховом оснивању и деловању.

Према одредбама *Закона о задужбинама и фондацијама* Републике Србије, задужбина је „правно лице без чланова којем је оснивач наменио одређену имовину (основна имовина) ради добродоног остваривања општекорисног циља или *приватног интереса* [италиком нагласио Д.Н.], односно циља који није забрањен Уставом или законом²²“ (...) „Остваривањем приватног интереса, у смислу овог закона, сматрају се активности усмерене на остваривање појединачних интереса оснивача задужбине, његове породице или трећих лица (породичне задужбине које се оснивају у циљу школовања чланова породице и у неке друге правно дозвољене сврхе)²³“.

Наведено нормативно решење је оспоравано у правној теорији²⁴. Неизвесно је и какаве све импликације може имати у правној пракси. Због тога се може очекивати његово детаљно преиспитивање, а по мишљењу неких аутора, чак и потпуно укидање. У прилог томе говоре два актуелна

nomous Developments or Legal Transplants? (ed. : Jessel-Holst, C., Kulms, R. and Trunk, A), Tübingen, Mohr Siebeck, 2010, 237-267.

²¹ Вид. *Staudingers Kommentar zum Bürgerlichen Gesetzbuch*, Berlin, 1957, том 1, 371; P. Rescigno, *Fondazione (dir. civ.) - Le fondazioni familiari*, одредница у: *Enciclopedia del diritto*, Giuffrè editore, 1989. том. XVII, 810. etc; Владимир В. Водинелић, *Грађанско право – Увод у грађанско право и Ојштин део грађанског права*, Правни факултет Универзитета Унион и Службени гласник, Београд, 2014, 397.

²² Вид. чл. 2, ст. 2 Закона о задужбинама и фондацијама.

²³ Вид. чл. 3, став 3 Закона о задужбинама и фондацијама.

²⁴ Опширније Вид. Душан Николић, „Рецепција страних правила о породичним задужбинама“, *Европски правник*, 3/2008, 30-43.

регулативна пројекта²⁵, од који је један национални, а други наднационални, европски. Међутим, неизвесно је да ли ће и када доћи до промена у правном систему Републике Србије.

Нормативни оквир за оснивање породичних задужбина постоји у српском праву и ту чињеницу треба уважити у контексту расправа о могућим последицама негативних каматних стопа.

Један од најчешће навођених аргумената за увођење породичних задужбина у правни систем Србије је чињеница да поједине породице имају потребу да дугорочно обезбеде одговарајуће старање о деци са инвалидитетом, потребу за очувањем имовине за децу које имају склоност ка расипништву и сл. Питање је међутим, да ли је то право решење. Та дилема постаје још већа када се узму у обзир проблеми које доносе негативне каматне стопе. Као што је већ речено, породичне задужбине у таквим околностима не би могле да остварују своју функцију ако је оснивачким актом предвиђено да могу користити само приходе од камата, а не и средства која чине основну и другу имовину чија је вредност већа од законског минимума. Неке задужбине би морале престати са радом због умањења основне имовине која се састоји искључиво у новцу депонованом у банкама, а која није већа од 30.000 евра у динарској противвредности.

²⁵ Комисија за израду новог Грађанског законика има битно другачији став у односу на редакторе *важећег Закона о задужбинама и фондацијама*. У Преднацрту који је недавно представљен стручној јавности пише да је задужбина „правно лице којем је оснивач, *їошїїујући срїску їтрадицију задужбинарсїва* [истакао Д.Н.], наменио одређену имовину ради добродоног остваривања општекорисног циља или приватног интереса који нису забрањени уставом или законом“²⁵. На проширеним састанцима комисије, на којима су учествовали и експерти за поједине области грађанског права, експлицитно је закључено: 1. да треба изменити предложену одредбу и избрисати део у ком се говори о приватном интересу; 2. да породичне задужбине нису део српске правне традиције; 3. да не треба допустити њихово оснивање; 4. да задужбине треба да буду осниване искључиво у јавном интересу; 4. да је задужбина синоним за фондацију и да не постоји ваљан разлог да се паралелно развијају два подударна института; 5. треба предвидети могућност оснивања фондова; 6. требало би прописати да сви други закони у области грађанског права морају бити у складу са основним нормативним решењима Грађанског законика.

Пројектни тим Европског правног института (*European Law Institute*) сачинио је предлог правила о оснивању европске фондације (*European Foundation*), која би представљала наднационално правно лице (ентитет). У образложењу је наведено да би такав облик друштвеног организовања омогућио превазилажење националних баријера које постоје у области приватног и пореског права и, уједно, олакшао прекограничне активности у различитим областима. Међутим, предлогом правила је предвиђено да се европска фондација може основати само у јавном интересу, а не ради задовољења потреба и приватних интереса појединих породица и других затворених друштвених група. Опширније: Душан Николић, „Хармонизација правила о непрофитним организацијама у Европи“, у књизи: *Хармонизација срїскої и мађарскої їрава са їравом Евроїске уније*, vol. 2, (уредник Ранко Кеча), Нови Сад, Правни факултет, Центар за издавачку делатност, 2014, 231-247.

Могло би се догодити да нпр. чланови сиромашније породице продају једину непокретност коју имају и да оснују породичну задужбину са минималном основном имовином. Негативне каматне стопе би обесмислиле читав њихов напор да се трајније обезбеди задовољавање потреба због којих је задужбина основана.

Summa summarum, потребно је сагледати могуће последице актуелних трендова и правовремено започети трансформацију правних института, водећи посебно рачуна о интересима и потребама друштвено осетљивих група.

8. Системска и социјална функција правних института

Сваки правни институт има своју функцију унутар правног система, али и нарочиту функцију у оквиру друштвене заједнице. То у једнакој мери важи за задужбине, фондације и друге недобитне организације. О социјалној функцији правних института би морали водити рачуна они који креирају правну политику, они који пишу законе и они који их примењују у различитим сферама друштвеног живота, укључујући ту и област финансија, односно, сектор финансијских услуга.

9. Правила о заштити слабије стране

Пословне банке би морале испољити виши степен друштвене одговорности када су у питању непрофитне организације које делују у јавном интересу, јер им је позната њихова социјална функција, као и када се ради о припадницима осетљивих друштвених група. Пошто то није тако у свету и у времену у ком живимо, требало би успоставити одговарајуће корективне механизме и установити посебна правила за ефикасну заштиту интереса слабије стране у (грађанско)правним односима у сфери финансијских услуга.²⁶

Између осталог, требало би искључити могућност да банке радикално мењају политику пословања у односу на задужбине и фондације са којима су у правном односу.

Правна правила у сфери финансијских услуга би и иначе морала бити у већој мери заснована на етичким принципима и морала би бити више у складу са општим поимањем правде и правичности. То је у интересу свих, од клијената и самих давалаца услуга, до друштвене заједнице у целини. Историјска искуства указују на то да ће тензије у кризним периодима бити мање у друштвима која имају правичније и етички избалансирано право, као и одговарајуће корективне механизме.

²⁶ Вид. Душан Николић, Заштита слабије стране у грађанскоправном односу, *Увод у систем грађанској права*, XII измењено и допуњено издање, Центар за издавачку делатност Правног факултета у Новом Саду, Нови Сад, 2014, 104, 243 и др.

*Dušan Ž. Nikolić, Ph.D., Full Professor
University of Novi Sad
Faculty of Law Novi Sad
D.Nikolic@pf.uns.ac.rs*

Influence of Negative Interest Rates on Endowments and Foundations Functioning

***Abstract:** Negative interest rate exists in the case when on the basis of the deposit contract a deponent is obliged to pay to a depository (a bank) a reimbursement for the money keeping (paying to save). The scientific literature indicates that the legal regulation on endowments and foundations in a vast number of countries is based on the presumption that interest rates cannot be negative and that we are encountering the phenomenon of which we have limited knowledge. The introduction of negative interest rates, thus, could endanger the functioning, if not the subsistence of some endowments and foundations. The vulnerable social groups could, thereby, be especially affected.*

The Law on Endowments and Foundations of the Republic of Serbia enshrines that the endowments' capital shall not fall under the minimum capital assets of 30.000 EUR recalculated in dinars based on the middle exchange rate of the National Bank of Serbia on the day of establishment. Apart from that, a founder may in the Articles of Association determine the minimum value below which the capital assets of endowment may not be reduced, which may not be lower of the minimum assets value set by the Law.

In Serbia negative interest rates could aggravate, and throughout the time, even prevent the accomplishment of aims of endowments and foundations which for the operation of their activities may use only the interest yields and not the means of capital assets above the legal minimum. Some endowments could even cease to exist due to the diminishment of their minimum capital assets which entirely consist of the money deposited in the banks.

The Article indicates the need for reconsidering the legal norms currently in force and that the transformation of certain legal institutes shall timely commence, whereby their systematic and social functions shall be regarded, as well as the need for introducing a streamlined corrective mechanisms with the aim of protecting interests of the weaker party in civil law relations.

***Key words:** negative interest rate, endowment, foundation, vulnerable social groups.*

Датум пријема рада: 22.02.2016.